

УВОД

ИНДОЕВРОПСКО ПОРОДИЧНО ДРВО

§1 **Индоевропско породично дрво** обухвата све језике који су постали од индоевропског прајезика (ие.), а ти језици се генеалoшки дијеле на неких 9 група, или грана, и то на анатолску (ан.), индоиранску (иир.), грчку (грч.), италокелтску (икелт.), германску (герм.), јерменску (јерм.), тохарску (тох.), балтословенску (бсл.) и албанску (алб.) грану, с тим да се индоиранска грана онда даље генеалoшки да подијелити на индијски (инд.) (или индоаријски), ирански (ир.) и нуристански (или кафирски) огранак (нур.), италокелтска на италски (ит.) и келтски огранак (келт.), балтословенска на балтски (балт.) и словенски огранак (слов.), и да, осим тога, постоје и различити тзв. реликтни или фрагментарни језици који су такође постали од индоевропског прајезика али се не дају груписати, ни једни са другима нити напосе са осталим гранама и огранцима индоевропског породичног дрвета, пошто нису довољно добро документовани и/или познати.

ТЕОРИЈА ПОРОДИЧНОГ ДРВЕТА

§2 Породично дрво (или родословно стабло) (њем. *Stammbaum*) представља модел генеалoшке еволуције индоевропских језика; осмислио га је њемачки језиколовац August SCHLEICHER (1821-1868) који се средином 19. вијека био затекао под утиском онда тек објављене теорије еволуције и тзв. дрва живота (енг. *tree of life*) Чарлса Дарвина. Шлајхерово **теорија породичног дрвета** (њем. *Stammbaumtheorie*) не може исправно представити све врсте еволуције језика, али је и дан-данас у пракси главни модел његове генеалoшке еволуције; в. илустрацију 1 испод.

ГРАНЕ И ОГРАНЦИ ИНДОЕВРОПСКОГ ПОРОДИЧНОГ ДРВЕТА

§3 Као засебне гране и огранци индоевропског породичног дрвета издвајају се, према §1, анатолски језици, индијски језици, ирански језици, нуристански језици, грчки језик, италски језици, келтски језици, германски језици, јерменски језик, тохарски језици, словенски језици, балтски језици, албански језик и различити реликтни језици.

§4 **Анатолски језици** документовани су на простору Анатолије од око 19. в. прије нове ере, када се јављају први натписи на хетитском, тзв. кападокијске плочице; броје неких 10 језика, и то хетитски (хет.), палајски (пал.), лувијски (лув.), односно хијероглифски лувијски (хиј. лув.) и клинописни лувијски (клин. лув.), ликијски А (лик. А), ликијски Б (лик. Б) (или милијски), лидијски (лид.), каријски (кар.), сидетски (сид.) и писидијски (пис.); до једног су изумрли концем старе ере, изузев лувијски, који се у траговима налази све до 5. вијека нове ере; дијеле се обично хронолошки, на староанатолске (стан.) (од око 17. до 8. в. прије нове ере) и новоанатолске (нан.) (од око 8. до 2. в. прије нове ере), тако да староанатолске чине хетитски, палајски и лувијски а новоанатолске ликијски, лидијски, каријски, сидетски и писидијски; у крајњој линији постали су од анатолског прајезика (пан.).

§5 **Индијски језици** документовани су на сјеверном дијелу Индијског потконтинента од око 16. в. прије нове ере, када су ондје састављени најстарији дијелови *Ригведе* (*Ṛgveda*); броје изузетно много језика и дијалеката, укључујући нпр. староиндијски (стинд.), односно ведски санскрит (вед.) и класични санскрит (скр.), пали (*Pāli*), шаурасени (*Śaurasenī*), махараштри (*Mahārāṣṭrī*), магадхи (*Māgadhī*), ардхамагадхи (*Ardhamāgadhī*), паишаћи (*Paiśācī*), хинди-урду (или хиндустани (*Hindustānī*)), гуђурати (*Gujarātī*), пањђаби (*Pañjābī*), синди (*Sindhī*), марати (*Marāṭhī*), бихари (*Bihārī*), непалски, орија (*Oriyā*), бенгалски, синхалешки (или цејлонски) и ромски; живи су и данас, изузев од горепомнутих староиндијски, пали, шаурасени, маџараштри, магадхи, ардхамагадхи и паишаћи, који су изумрли с тим да се староиндијски и пали и даље користе користе у религијске и књижевнесврхе; дијеле се обично хронолошки, на староиндијске (стинд.) (од око 16. до 6. в. прије нове ере), средњоиндијске (сринд.) (или пракрите) (од око 5. в. прије нове ере до 6. в. нове ере) и новоиндијске (нинд.) (од око 7. вијека нове ере), тако да староиндијске чине ведски и санскрит, средњеиндијске пали, шаурасени, махараштри, магадхи, ардхамагадхи и паишаћи, а новиндијске хинди-урду, гуђурати, пањђаби, синди, марати, бихари, непалски, орија, бенгалски, синхалешки и ромски; у крајњој линији постали су од индоиранског прајезика (пиир.).

§6 **Ирански језци** документовани су на простору Блиског истока, од око 16. в. прије нове ере, или можда нешто касније, када су ондје састављени најстарији дијелови *Авесте*, тзв. *Гата* (*Gāthā*); броје веома много језика и дијалеката, укључујући нпр. авестијски (ав.), односно староавестијски (став.) и

младоавестијски (млав.), староперсијски (стперс.), скитски (скит.), међански (међ.), средњоперсијски, парћански, хотаносакски, согдијски, хоразмијски, бактријски, фарси (или новоперсијски), пашто (*Paḫtō*), дари (*Darī*), балучи (*Valocī*), курдски и осетски; живи су и данас, изузев од горепомнутих авестијски, међански, парћански, хотаносакски, согдијски, хоразмијски и бактријски, с тим да се староперсијски временом развио у средњеперсијски и фарси а скитски у осетски; дијеле се обично хронолошки, на староиранске (стир.) (од око 16. до 4. в. прије нове ере), средњоиранске (спир.) (од око 3. в. прије нове ере до 9. в. нове ере) и новоиранске (нир.) (од 10. в. нове ере), тако да староиранске чине авестијски, староперсијски, скитски и међански, средњоиранске средњоперсијски, парћански, хотаносакски, согдијски, хоразмијски и бактријски, а новоиранске фарси, пашто, дари, балучи, курдски и осетски; у крајњој линији постали су од иранског прајезика (пир.).

§7 **Нуристански језици** документовани су на јужним обронцима Хиндукуша, од 18 в. нове ере; броје не више од 10 језика, укључујући нпр. ашкун, прасун (или васи) и ваигали; живи су и данас, а налазе се у сјеверним областима Пакистана и Авганистана; у крајњој линији постали су од индоиранског прајезика.

§8 **Грчки језик** документован је на простору Егеја и јужног Балкана, од око 16. в. прије нове ере, када се у Кнососу, Пилосу и Микени јављају прве микенске плочице; жив је и данас, а говори се превасходно у Грчкој, гдје је службени језик; у крајњој линији постао је од прагрчког језика. (Више о грчком в. испод.)

§9 **Италски језици** документовани су на Апенинском полуострву од око 8 в. прије нове ере, када се јављају први натписи на старолатинском укључујући нпр. онај на пренестинској копчи (*fibula Praenestina*); броје свега 5 језика са дијалектима, и то латински (лат.) са старолатинским (стлат.), фалишћански (фал.), осачки (ос.) са пелигнијским, вестинским и маруцинским, умбријски (умб.) са марскијским, волшћанским и еквијским, и јужнопиценски (јпиц.); до једног су изумрли концем старе ере, изузев латински, који се током првих вијекова нове ере развио у романски прајезик од којег су касније потекли различити романски језици, и то португалски, галицијски, шпански (или кастиљски), ладино, каталонски, окцитански (или провансалски), француски, реторомански, итлаијански, сардски, фурлански, истриотски (или истроромански), вељотски, далматски (или далматоромански), румунски са влашким, арумунски (или цинцарски), мегленорумунски (или мегленски),

истрорумунски, сефардски, и тако даље, који су и данас углавном живи (изузев од горепоменутих вељотски и далматски), а простиру се, изузев Европе, и другдје по свијету, углавном захваљујући ширењу француског, шпанског и португалског; дијеле се обично генеалошки, на латинско-фалишћанске (лат.-фал.) и сабелске (саб.), тако да латинско-фалишћанске чине латински са романским језицима и фалишћански а сабелске осачки са дијалектима, умбријски са дијалектима и јужнопиценски; у крајњој линији постали су од италског прајезика (пит.).

§10 **Келтски језици** документовани су широм западне и сјеверозападне Европе од око 6. в. прије нове ере, када се јављају први натписи на лепонтском; броје умјерено много језика, укључујући лепонтски (леп.), галски (гал.), келтиберски (киб.), бретонски (брет.), корнишки (корн.), велшки (вел.) са старовелшким (ствелш.), шкотски (шкот.), манкс (*Manx*) (манк.) и ирски (ир.) са староирским (стир.); данас су већим дијелом изумрли, изузев од горепоменутих ирски, шкотски, велшки и бретонски, који су још увијек живи; дијеле се обично генеалошки, и то или на континенталне (конт.) и инсуларне (инс.), тако да континенталне чине келтиберски, галски и лепонтски а инсуларне гоиделски (односно шкотски, мански и ирски) и британски (односно бретонски, корнишки и велшки), или на *p*-келтске и *q*-келтске (с обзиром на исход ие. гласа **ku*), тако да *p*-келтске чине галски, лепонтски и британски (односно, бретонски, корнишки и велшки), а *q*-келтске, келтиберски и гоиделски, (односно шкотски, манкс и ирски); у крајњој линији постали су од келтског прајезика (пкелт.).

§11 **Германски језици** документовани су на простору сјеверне Европе од око 6. в. прије нове ере, када се јављају први натписи на пранордијском укључујући нпр. онај на златним роговима из Галехуса; броје поприлично много језика и дијалеката, укључујући нпр. готски (гот.) са кримско-готским, бургундски, вандалски, старонордијски (стнорд.) са исландским (исл.), феријским (фер.), норвешким (норв.), шведским (швед.) и данским (дан.), енглески (енг.) са староенглеским (стенг.), фризијски (фриз.), холандски (хол.) са фламанским, африканс (*Afrikaans*) (афр.), њемачки (њем.), тј. нискоњемачки (нњем.) и високоњемачки (вњем.) са старовисокоњемачким (ствњем.), луксембуршки (лукс.) (или лецебуршки) и јидиш (јид.); и данас су живи, изузев од горепоменутих готски, кримскоготски, бургундски и вандалски, који су изумрли, и, старонордијски, који се временом развио у источну и западну варијанту од којих су на истоку постали шведски и дански а на западу исландски, феријски и норвешки, а простиру се, изузев Европе, и другдје по

свијету, углавном захваљујући ширењу енглеског; дијеле се обично генеалошки, и то на источногермански (игерм.), сјеверногермански (сјгерм.) и западногерманске (згерм.), тако да источногермански чине готски са кримскоготским, бургундски и вандалски, сјеверногермански старонордијски са исландским, фeroјским, норвешким, шведским и данским, а западногерманске енглески, холандски са фламанским, африканс, фризијски, луксембуршки, њемачки и јидиш; у крајњој линији постали су од германског прајезика (пгерм.).

§12 **Јерменски језик** документован је на Блиском истоку, на простору Јерменске висоравни, од 5 в. нове ере, када је на њ Св. писмо био превео Месроп Маштоц; жив је и данас, а говори се превасходно у Јерменији (и Арцаху), гдје је службени језик, а онда и у околним земљама, односно у Ирану, Грузији, Русији, и тако даље, као и у Француској и Сједињеним Америчким Джавама, гдје постоји значајна јерменска дијаспора; дијели се обично хронолошки, на старојерменски (или класични јерменски, *grabar*) (од 5. до 18. в. нове ере) и модерни јерменски (од 14. в. нове ере); у крајњој линији постао је од прајерменског (пјерм.).

§13 **Тохарски језици** документовани су на Далеком истоку, на простору Таримског базена, од око 6. в. нове ере, када се на тохарском јављају први преводи са санскрита; броје свега два језика, и то тохарски А (тох. А) (или агнеријски, турфански) и тохарски Б (тох. Б) (или кучански); и један и други изумрли су око 9. в. нове ере; у крајњој линији постали су од тохарског прајезика (птох.).

§14 **Словенски језици** документовани су на простору источне и југоисточне Европе од око 9. в. нове ере, када су на старословенски Св. писмо били превели Ћирило и Методије; броје поприлично много језика и дијалеката, укључујући нпр. руски (рус.), бјелоруски (блр.), украјински (укр.), полапски (пол.), словињски (слњ.), пољски (пољ.), кашупски (каш.), чешки (чеш.), словачки (слч.), горњолужички (глуж.), доњолужички (длуж.), старословенски (стсл.), бугарски (буг.), македонски (мак.), српскохрватски (сх.) и словеначки (слн.); и данас су живи, изузев од горепомнутих полапски, словињски и старословенски, који су изумрли, с тим да се старословенски и даље користи у литургијске сврхе; дијеле се обично генеалошки на источнословенске (ислов.), западнословенске (зслов.) и јужнословенске (јслов.), тако да источнословенске чине руски, бјелоруски и украјински, западнословенске полапски, словињски, пољски, кашупски, чешки, словачки,

горњолужички и доњолужички, а јужне старословенски, бугарски, македонски, српскохрватски и словеначки; у крајњој линији постали су од словенског прајезика (псл.).

§15 **Балтски језици** документовани су на сјевероистоку Европе од 14. в. нове ере, када се јавља први уломак на старопруском, тзв. епиграм из Базела; не броје много језика, укључујући нпр. старопруски (стпрус.), јатвиншки, литвански (лит.) (или литавски) и летонски (лет.); живи су и данас, изузев од горепоменутих старопруски и јатвиншки, који су изумрли; дијеле се обично генеалошки, на источнобалтске (ибалт.) и западнобалтске (збалт.), тако да источнобалтске чине литвански и летонски, а запатнобалтске старопруски и јатвиншки; у крајњој линији постали су од балтословенског прајезика (бслов.).

§16 **Албански језик** документован је на западу Балкана од 16. вијека, када се на њему штампају први наслови, укључујући нпр. *Meshari* (*Мисал*) Ј. Бузука или *Dottrina cristiana* (*Хришћански наук*) Л. Матранге; жив је и данас, а говори се прије свега у Албанији и на Косову, гдје је службени језик, а онда и у околним земљама, односно у Сјеверној Македонији, Црној Гори, Хрватској, Грчкој, Италији, и тако даље, гдје постоји значајна албанска мањина; дијели се обично дијалекатски, и то на тоскијски (на којем се оснује и савремени стандардни језик) и гегијски, тако да тоскијски чине јужни албански говори са арванитичком говорима у Грчкој, једним дијелом македонских говора и арберешким говорим у Италији а гегијски сјеверни албански говори са косовским и црногорским говорима, другим дијелом македонских говора и арбанашким говорима у Хрватској; у крајњој линији постао је од праалбанског (палб.).

§17 **Реликтни језици** обухватају неких 10 језика који се углавном налазе на простору Европе (прије свега на Балкану и Апенинском полуострву). То су: **фригијски** (фриг.), који је релативно солидно документован у Малој Азији, будући познат из глоса и са неких 500 натписа који датирају од око 8. в. прије нове ере до око 3. в. нове ере; **македонски** (мац.), који је слабо документован на подручју данашње грчке Македоније, будући превасходно познат из глоса; **дачки** (дач.), који је веома слабо документован на подручју данашње Румуније и сјеверне Бугарске, будући углавном познат из трагова у топономастици и дачких позајмљеница у албанском и румунском; **трачки** (трач.), који је веома слабо документован на подручју данашње Бугарске (и нешто шире), будући познат са тек пар натписа и из глоса и трагова у топономастици; **илирски** (ил.) са либурнским, који је слабо документован на

западу Балкана, будући познат углавном из глоса и ономастике; **месапски** (мес.), који је релативно солидно документован на југу Апенинског полуострва, будући познат са неких 300 натписа који датирају од око 6. до око 1. в. прије нове ере; **венетски** (вен.), који је релативно солидно документован на сјевероисточном дијелу Апенинског полуострва, будући познат са неких 300 натписа који датирају од 6. до 1. в. прије нове ере; **лузитански** (луз.), који је веома слабо документован на подручју данашњег Португала, будући познат са тек пар натписа који датирају из око 1. в. прије нове ере; и тако даље. (Веома се мало зна о **лигурском** и **сикулском** који се такође броје међу индоевропске реликтне језике.)

Препоручено штиво

ЛОМА, А. *Историјска граматика грчког језика*. Београд: 2012. (Скрипта. Стр. 5-10.)

СТАНИШИЋ, В. *Увод у индоевропску филологију*. Београд: Чигоја, 2006. (Стр. 20-139.)

*

BEEKES, R. S. P. *Comparative Indo-European Linguistics : An Introduction*. Amsterdam – Philadelphia: J. Benjamins, 2011². (Revised and corrected by M. de Vaan.) (Стр. 17-30.)

КАРОВИЋ, М. *Увод у индоевропску лингвисту : преглед језикâ и поредбена фонологија*. Загреб: Мatica hrvatska, 2008. (Стр. 15-117.)

KLEIN, J., B. JOSEPH, M. FRITZ (Eds.). *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*. Vol. I-III. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 2017-2018. (In Cooperation with M. Wenthe.) (*Passim*.)

МАТАСОВИЋ, Р. *Увод у поредбени лингвисту*. Загреб: Мatica hrvatska, 2001. (Стр. 119-124.)

ПРОСТИРАЊЕ ИНДОЕВРОПСКИХ ЈЕЗИКА

§18 Простор на којем су се индоевропски језици првобитно простирали обухвата потез од западне Европе до Индије; в. илустрације 2 и 3 испод. (Због тога се ови језици и зову *индоевропски језици*.) Но, енглески, шански, француски и други тзв. свјетски језици накнадно су се током историје ширили, па се данас осим Европе и Азије индоевропски језици налазе и другдје по свијету, тј. у Сјеверној и Јужној Америци, Африци и Аустралији; в. илустрацију 4 испод.

СУСЈЕДНИ ЈЕЗИЦИ И ЈЕЗИЧКЕ ПОРОДИЦЕ

§19 У сусједству индоевропских језика налазе се и језици неких других, неиндоевропских језичких породица; то су: **језици уралске породице**, у

Европи, нпр. мађарски (из угро-финске гране, угријског огранка), естонски, фински, карелијски, лапонски или сами (*Saami*) (из угро-финске гране, финског огранка), и на сјевероистоку Азије, нпр. енецки, ненецки, селкупски (из самоједске гране) мансијски, хантијски (из угро-финске гране, угријског огранка), комски, маријски, мордвински (из угро-финске гране, финског огранка); **језици афразијске породице**, на доњем Медитерану, тј. у Магребу и на Леванту, нпр. фенички (†), пунски (†), јеврејски (или иврит) са класичним, библијским јеврејским (†), арамејски (из семитске гране, сјеверозападног огранка), арапски са класичним арапским и бројним дијалектима (укључујући нпр. малтешки) (из семитске гране, југозападног огранка), египатски са староегипатским и средњоегипатским, коптски (из египатске гране), кабиле (*Kabyle*), ташелхит (*Tashelhi(y)t*) (из берберксе гране, сјеверног огранка), и на Блиском истоку, нпр. угаритски (†) (из семитске гране, сјеверозападног огранка), акадски (†) са вавилонским (†) и асирским (†) (из семитске гране, сјевероисточног огранка); **језици туркијске породице**, у Европи, нпр. панонски аварски (†) (из булгарске гране), чувашки (из булгарске гране), на јужној граници Европе и Азије, нпр. турски (из небулгарске гране, јужног огранка), на сјеверној граници Европе и Азије, нпр. булгарски (†), хазарски (†) (из булгарске гране), на Кавказу, нпр. кумички, азерски (из небулгарске гране, јужног огранка), у средишњој Азији, нпр. татарски, казашки (из небулгарске гране, западног огранка), туркменски (из небулгарске гране, јужног огранка), и у Субиру, нпр. јакутски (из небулгарске гране, сјеверног огранка); **језици абхаско-адигејске породице**, на сјевероистоку Кавказа, нпр. адигејски, абхаски, кабардински; **језици картвелске породице**, на југу Кавказа, нпр. грузијски; **језици нахско-дагестанске породице**, на сјевероистоку Кавказа, нпр. чеченски (из нахске гране), кавкаскаси аварски (из дагестанске гране); **језици дравидске породице**, на сјевероистоку Индије, нпр. брахуи (*Brahui*) (из гране брахуи), курух (*Kurukh, Kurux*), малто (*Malto*) (из гране курух-малто), и на југоистоку Индије и сјеверу Цејлона, нпр. телугу (*Telugu*) (из средњодравидске гране), канада (*Kannaḍa*), тамил (*Tamiḷ*), малајалам (*Malayāḷam*) (из јужнодравидске гране); **језици синотибетске породице**, на сјеверу Индије, нпр. тибетански, невар (*Newar*) (из тибетобурманске гране), на сјевероистоку Индије, нпр. кинески (из синитске гране), бутански (из тибетобурманске гране), и на истоку Индије, нпр. бурмански (из тибетобурманске гране); **језици аустроазијске породице**, на истоку Индије, нпр. мундари (*Muṅḍari*), сантали (*Santhali*), каси (*Khasi*); **језици монголске породице**, на истоку Азије, нпр. монголски са класичним монголским (†), бурјатски; **језици јенисејске породице**, у Сибиру, нпр.

кетски; **језици тунгуске породице**, такође у Сибиру, нпр. евенски, евенкијски; и тако даље.

§20 Осим тога, у сусједству индоевропских језика постоје и неки изолати, или самостални језици, који не припадају ни једној досле познатој језичкој породици; то су: у Баскији, на граници Француске и Шпаније, **баскијски**; у Кашмиру, на граници Индије и Пакисатана, **бурушаски**; и, у древној Персији, тј. на сјеверозападу данашњег Ирана, **еламски** (†); и тако даље.

§21 Коначно, у сусједству индоевропских језика постоје и неки језици који још увијек нису дефинитивно класификовани; то су: на Пиринејском полуострву, **иберски** (†); на сјеверу Британије, **пиктски** (†); у Алпима, **ретски** (†); на Апенинском полуострву, **етрушчански** (†) и **сјевернопиценски** (†); на Криту, **минојски** (†) и **етеокритски** (†); на Кипру, **етеокипарски** (†); у Малој Азији, **хатски** (†); у подножју Кавказа, **урартски** (†); у сјеверној Месопотамији, **хуријски** (†); у јужној Месопотамији, **сумерски** (†); у источној Индији, **харапански** (†) (на мјесту остатака древног града Мохенџо-даро); и тако даље.

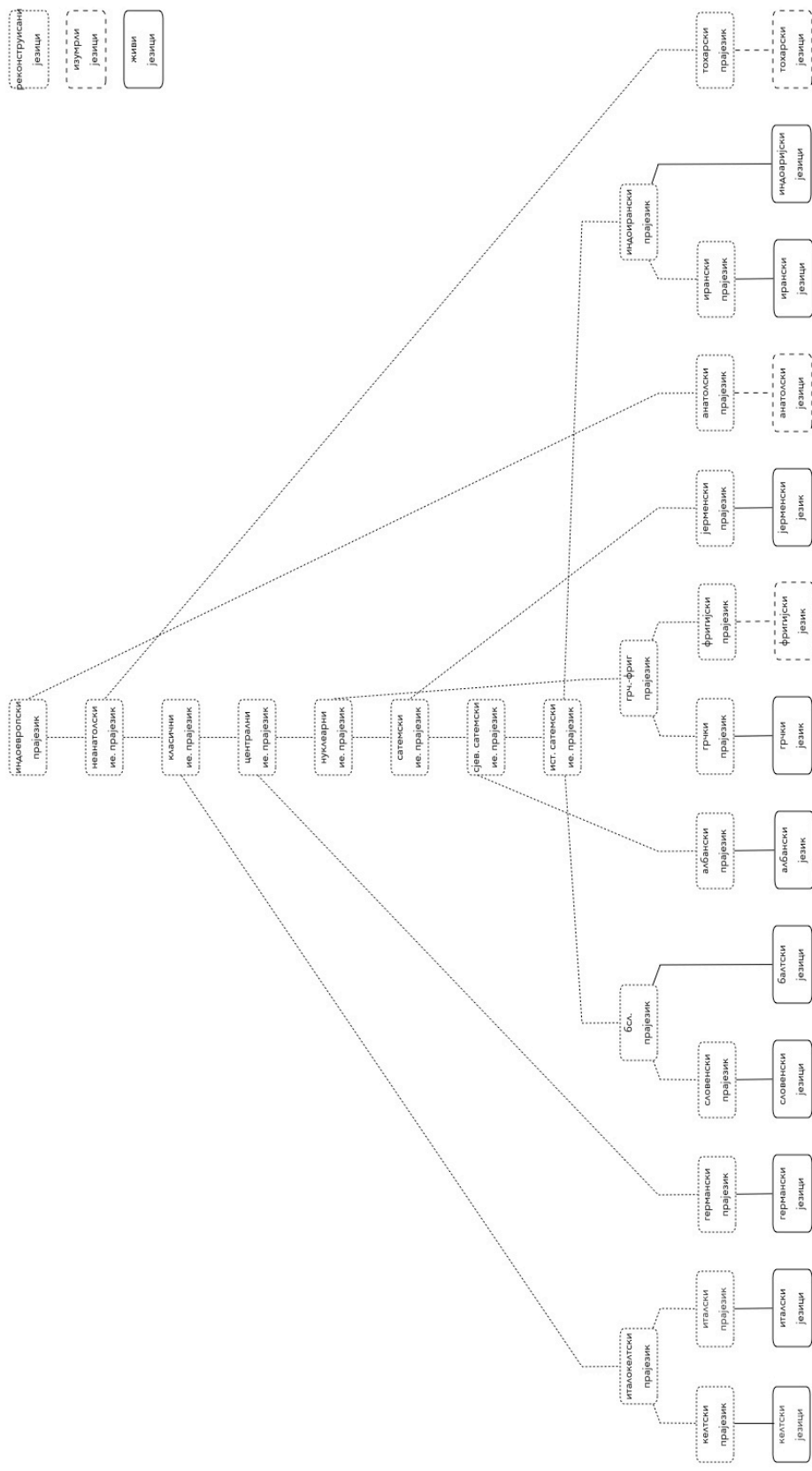
Препоручено штиво

BEEKES, R. S. P. *Comparative Indo-European Linguistics : An Introduction*. Amsterdam – Philadelphia: J. Benjamins, 2011². (Revised and corrected by M. de Vaan.) (Стр. 5-8.)

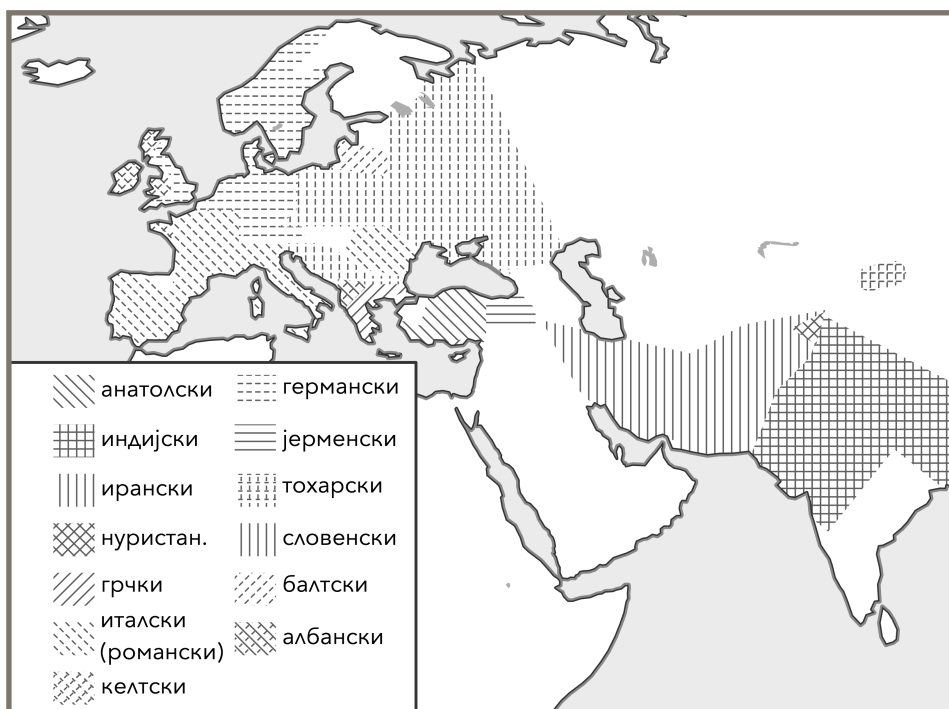
COMRIE, B., St. MATTHEWS, M. POLINSKY (savj.). *Atlas jezika*. Varaždin: Stanek, 2003. (Predg. J. Aitchison. Ilustr. A. Green. Prev. O. Škarić.) (Стр. 36-71.)

MATASOVIĆ, R. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska, 2001. (Стр. 125-166.)

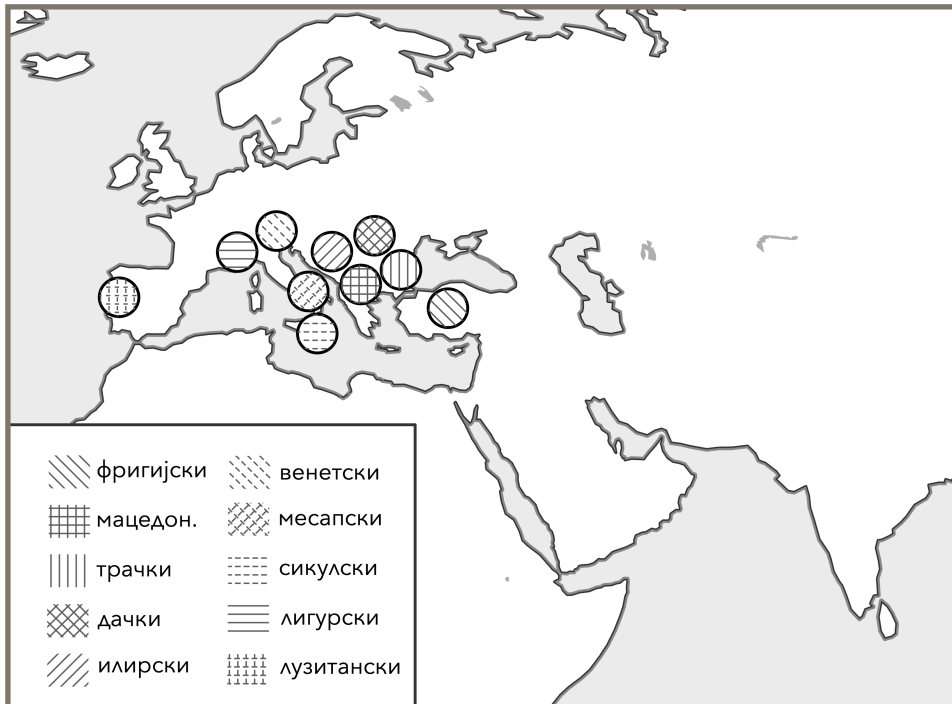
MATASOVIĆ, R. *Lingvistička povijest Europe*. Zagreb: Matica hrvatska, 2016. (Стр. 23-43.)



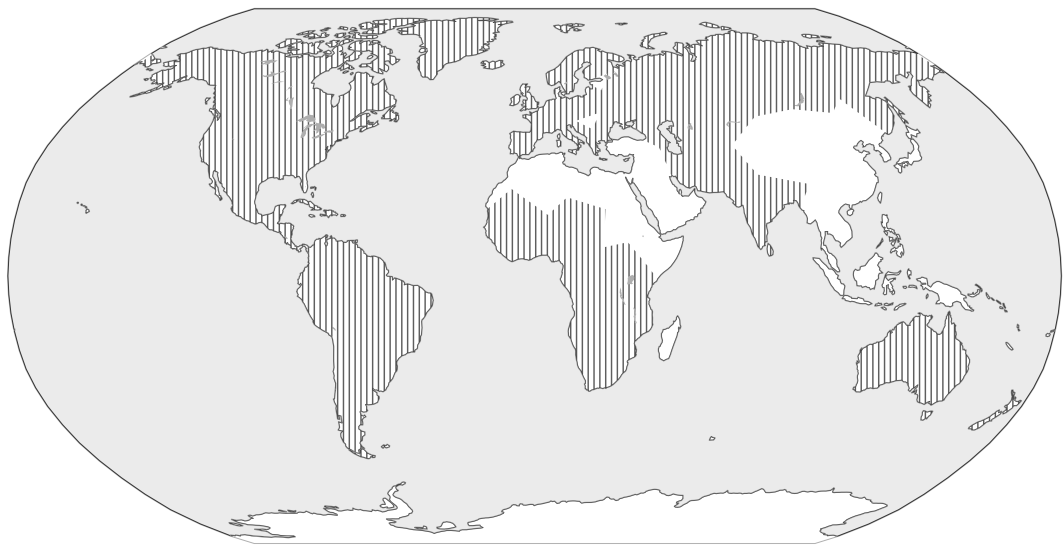
Илустрација 1.
Индоевропско породично дрво



Илустрација 2.
 Главне гране и огранци
 индоевропске језичке породице



Илустрација 3.
Тзв. реликтни језици
индоевропске језичке породице



Илустрација 4.
Земље у којима су индоевропски језици
или службени или једни од службених језика земље